

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 24, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 20.01.2021

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 19.03.2021

Sayfa / *Page*: 104-119

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Özkan

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
iozkan@aku.edu.tr

HELVACI GÜZELİ MASALINDA KÖTÜLÜK ÇEŞİTLERİ VE KÖTÜLÜK TİPLERİ

Öz

Kötülük-Tanrı ilişkisi noktasında dinlerin kötülüğü açıklamak için ileri sürdüğü pek çok görüş vardır. Dinlerin yanında diğer bazı disiplinler de kötü nedir sorusunun cevabını aramışlardır. Çeşitli açılardan değişik cevaplar vermişlerdir. Kötülük evrenin gerçeğidir. Kötülük vardır ve biz kötülüğün varlığını bilerek yaşarız. Din, felsefe ve diğer bilimler kötülüğü teorik boyutlarda ele alır ve tartışır. Oysa edebiyat için kötülük pratik bir sorundur. Kötülük kurgu-gerçeklik sınırı içinde anlatılır. Sözlü anlatma türleri içinde en yaygın anlatma türü olan masalda da bir kurgu vardır. Masal bu kurgunun içinde kötüyü ve kötü olanı dinleyiciye anlatır. Ahlaki kabuller vardır ve ister yazılı isterse sözlü olsun metinler bu ahlaki kabullerin taşıyıcısıdır. Masalda kötülük bir ahlaki sorundur. Masal kötülüğü tartışmaz. Dinleyicisine kötü olanı gösterir, kötünden sakındırmaya çalışır. Kötülüğün olumsuz etkilerine dikkat çeker. İyiliğin yüceliğine işaret eder. Masalın dünyasında kötü cezasını mutlaka bulur. Ancak kötünün bağışlanmasına da yer verir. Masaldaki bu bağışlayıcılık kötü karşısında bir acizlik değildir. Tam tersine kötüye iyi olması için sunulan bir fırsattır. Masal böylelikle merhamet ve bağışlama gibi değerlerin varlığını da dinleyiciye hatırlatır. Masal bize iyilik karşısında kötülüğün her zaman gelip geçici olduğunu kendine özgü üslubu ile anlatır. Bu yüzden masalda iyiliğin kötülüğe karşı zaferine tanık oluruz. Helvacı Güzeli masalında da bu kural

değişmemiştir. Masalda “iyi” mutlak, var edici yüksek bir değerdir. Kötülükse kalıcı değil geçicidir.

Çalışmada dedikodu mefhumu; Arap, İran ve Türk edebiyatında pek çok kez işlenmiş olan Leyla ile Mecnun hikâyesinin seçilen varyantlarından hareketle kahramanlara ve aşka etkisi üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Kötülük, Masal, Kötülük Çeşitleri, Kötülük Tipleri

FORMS AND TYPES OF EVILNESS IN THE *HELVACI GÜZELİ* FOLKTALE

Abstract

All religions introduce different explanations about the evil in the context of the relationship between evil and God. Apart from religions, various disciplines have been searching for answers about what is the evilness, and they answered differently. The evil is the reality of the Universe. The evilness exists and people live by being aware of its existence. Religions, philosophy and other sciences study and discuss the evil from a theoretical point of view; however, for the literature, evilness is a practical problem. In the literature, the evilness is discussed in fiction and reality's borders. In the tales, which is the most common narration type in the oral narrative tradition, there is a fiction, too. Tales narrate the evil and evilness to the audiences in the fiction. In the tales, there are moral acceptances, and whether written or oral, all texts are the transmitters of these. The evilness in the tales is a moral problem and tales do not discuss it. Not only indicate they the evil to their audiences and attempt to protect them from it, but they also try to draw their attention to its negative impacts and the significance of the good. In the world of the tales, one the one hand, the evil always gets receive its just deserts. But, on the other hand, tales also allow forgiving the evil. Forgivingness observed in the tales is not impotence against the evilness. On the contrary, it is an opportunity presented to the evil to turn into the good. Tales, by doing that, remind the audience about the values such as mercy and forgivingness. Tales' original language narrates that the evilness is a temporary situation against the goodness. Therefore, the audience witnesses the triumph of the good against evil. This rule does not change in the *Helvacı Güzeli* folktale, as well. In this tale, the “goodness” is an absolute and creating value, and the evilness is not permanent, but temporary.

Key Words: Folklore, Evilness, Tale, Evilness Forms, Evilness Types

Giriş

“Bir varmış bir yokmuş” masalların zaman ve mekân aşkınlığının sihirli bir ifadesidir. Dinleyiciyi zamanın ve mekânın dışına çıkararak bu söz, masalları zamana karşı dirençli kılan en önemli unsurdur. Zamana ve mekâna direnç gösteren eserler genellikle insanın varoluş sorunlarına ya da sorularına cevap arayan eserlerdir. İnsanın cevabını aradığı sorulardan biri de kötülük problemidir. Masallarda insanın varoluşuna içkin ve cevabını hala bulamadığı sorulardan biri olan

iyi-kötü çatışmasının kimi zaman en uç örneklerine rastlarız. Masal elbette kötülük problemine cevap vermez. Bu soruya cevap vermek de masalın işi değildir. O sadece dinleyiciye *çıplak kötüyü* gösterir. Masalın sonunda kötü cezasını çeker; iyi, çektiği ıstırapın sonunda iyilik bulur ve böylece mutlu sona ulaşılır. Masalların sonunda iyilerin ödüllendirilmesi, kötülerin cezalandırılması beklenen bir sonudur. Ancak bazı masalların sonunda kötülerin cezalandırılmadığı da olur. Üç Kardeşler, Küçük Kardeş (Yavuz 2002:259-294), masalları gibi. Zümrüdüanka Kuşu masalında Küçük şehzade kendisine kötülük eden ağabeylerinin canını bağışlar ve onları sürgüne gönderir (Alangu 2019:140-184). Fesatçı Saliha, Köse'nin Tavşanı ve Üselek (Boratav 2011:223, 255, 262) adlı masalarda da kötülüğün faillerinin cezalandırılmadığını görürüz. “Kısmetimi Arıyorum” masalında ise kötülük eden ve haksız yere tahta çıkan vezir, Acar tarafından tahtan indirilir ve memleketten dışarı atılır (Tezel 1985:37-65). Masalın sonunda kötünün affedilmesi bağışlama erdeminin kötüyü cezalandırmaktan daha yüce olduğunu gösteren bir ileti içerir. Masalın sonunda kötüyü bağışlama/k bir noktadan itibaren kötülük döngüsünü de kırmaktır. İyinin kötünden daha üstün bir güç olduğunu göstermektedir.

Türk sözlü kültüründe masalların yaygınlığı ve anlatım kolaylığı nedeniyle iyi-kötü çatışmasının sadece masalarda anlatıldığı gibi bir izlenim vardır. Ancak, iyi-kötü çatışması sadece masal türünde değil, hatta bazı masal çeşitlerinde karşımıza hiç çıkmayabilir, sözlü edebiyatın diğer türlerinde de karşımıza çıkar. İyiliğin temsilcisi Tanrı Ülgen ile kötülüğün temsilcisi Erlik'in mücadelelerinden söz eden anlatmalarımız da vardır. Sözlü edebiyatın diğer bir türü olan destanlarda da iyi ile kötünün arasındaki mücadeleye tanık oluruz. *Sibiryaya Türk destanlarında yeraltı kötülüğün, gökyüzü iyiliğin, yeryüzü ise insanoğlunun şahsında iyilik ve kötülük arasındaki mücadelenin yapıldığı mekânlar olarak tasvir edilir* (Dilek 2010:47). Maaday-Kara, Altın Arıç, Kangıvay Mergen, Altın Sırık, Er Sogotoh gibi destanlarda da kötülük türleri çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar (Ersoy 2018:49 vd.). Konuyla ilgili yapılan son bir çalışma ise; “*Türk boylarına ait mit, destan ve halk hikâyelerindeki olumsuz karakterler tarafından temsil edilen tiplerin, metinler içerisindeki yapı sistematiğinin*” ortaya konulduğu Duman'ın (2019:VII) Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler - Mit, Destan, Halk Hikâyesi- adlı çalışmadır. Çalışmamıza konu olan Helvacı Güzeli adlı masal, İbrahim Gümüş'ün hazırladığı “Türk Masallarının Max Lüthi Yaklaşımıyla Çözümlemesi” adlı doktora tezinde Lüthi'nin masal çözümleme-tahlil teknikleriyle de ele alınıp çözümlenmiştir. Buna göre Helvacı Güzeli masalı “tek boyutluluk, yüzeysellik, soyut biçim, tecrit ve her şeye bağlılık ile yüceltme ve geniş kapsamlılık” özellikleri bakımından incelenmiştir. Ayrıca masalın neleri kapsayıp neleri kapsamadığı sorgulanarak biçim analizi ortaya konulmaya çalışılmıştır (Gümüş 2015:249-252). Bu çalışmada ise, felsefi bir problem, folklorik bir metin üzerinden hermeneutik (yorumsamacılık) anlayışla ele alınıp değerlendirilecektir.

Kötülüğün yalnızca masal türüne özgü olmadığı bilakis halk anlatılarının tamamında kendini farklı biçimlerde gösterebilen bir durum olduğuna dair ilk bulgular, Axel Olrik'in “Epik Yasalar” adıyla teorize ettiği yaklaşımında dile getirilmiştir. Anlatının biçimlenmesinde etkin on beş kuraldan biri olan “Zıtlık Kuralı”, Axel Olrik (1994:4) tarafından olay örgüsünün biçimlenmesinin gerekliliklerinden biri olarak kabul edilir. Olrik'in kısaca değindiği bu niteliğin meşruiyeti, Türk anlatı geleneğinden alınan ve Billur Köşk Masalları'ndan bir masal olan Helvacı Güzeli (Alangu

2019:31-53) adlı örnek üzerinden sorgulanacak ve kötülüğün masaldaki işleyişi ve işlevi felsefi bağlamda anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Billur Köşk, Osmanlı İmparatorluğu zamanında doğrudan doğruya halk ağzından derlenerek hazırlanan bir masal kitabıdır. Masalların ne zaman, kimden, kimin tarafından derlendiği ve yayınladığı belli değildir (Günay 1975:13). Elçin (1997:260);

“Billur Köşk kitabından ilk bahseden Türkolog J. Yacob’tur. Yacob’un İstanbul’da 1889 yılında temin ettiği ve sonradan Macar bilgini İ.Kunoş’un ayrıca üzerinde durduğu bu külliyyatın görebildiğimiz 1298/1873 tarihli nüshasına göre taşbasma ve matbaa neşirlerinin 19’uncu asrın birinci yarısına yaklaşan bir geçmişi vardır, denilebilir” şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Bu kitabın Tahir Alangu tarafından hazırlanan ilk baskısı ise, 1961 yılında yayınlanmıştır. Alangu (2019:330) Billur Köşk için;

“O halde bu kitap bizde ilk masal derlemesi niteliği taşımaktadır. Kitabın içinde yer alan on dört masalın halk ağzından derlenmediği açıkça belli olmaktadır. Belki İran ve Hint aslından, bir masal dergisinden çevrildiler; belki de profesyonel hikâye anlatıcılarının aracılığı ile bu kitaba girdiler” değerlendirmesinde bulunur.

Alangu (2019:331) ayrıca Helvacı Güzeli masalı için;

“1718-1730 sıralarında İstanbul’da pek yayılan, halk arasında pek sevilen ünlü helva sohbetlerinin bir kalıntısı olduğu bellidir. Bu sıralarda hikâye anlatma sanatının büyük itibar gördüğü, helva sohbetlerinin de bu amaçla düzenlediği hatırlanırsa, bu yaşayıştan, bir masaldan fazlasının kalması gerekirdi” düşüncesindedir. Böylece bir anlamda masalın oluştuğu bağlam hakkında da bir bilgi vermiş olmaktadır.

Bu çalışma için Helvacı Güzeli masalını seçmemizin nedeni Billur Köşk’ün derlenerek hazırlanan ilk masal kitabı olmasıdır. Ayrıca Helvacı Güzeli masalının özellikle Svendsen’in (2018:99) “Kötülük Tipolojileri”ni açıklamada en uygun örnek olacağını düşünmemizdir.

Gündelik hayatta ve felsefede kötülük evrenin bir gerçeği olarak kabul edilir. Evrensel soru/sorun olan kötülük problemi sözlü kültürlerin en yaygın anlatı türlerinden biri olan masalarda kıssadan hissenin bir parçasıdır. Bu çalışmada önce kötülük tanımlarına ve kötülük çeşitlerine bakılacak ardından “Helvacı Güzeli” masalındaki kötülükler, kötülük çeşitlerine ve Lars Svendsen’in (2018:99). “Kötülük Tipolojileri”ne göre değerlendirilecektir. Sonuç kısmında da masaldaki kötülük algısı ile dinleyiciye verilmek istenen “kıssadan hisse” Svendsen’in tipolojileri ışığında analiz edilecektir.

Kötülük Tanımları ve Kötülük Çeşitleri

Kötü/kötülük nedir? sorusu genelde felsefenin özelde ise din felsefesinin cevabını aradığı en önemli sorudur. “Evrendeki kötülüklerin iyi bir Tanrı ile bağdaşmayacağı savı ekseninde etrafında dolaşan ‘kötülük problemi’ tarihi açıdan oldukça eskilere gitmektedir (Yaran 2016:11). Dinler, Tanrı-kötülük ilişkisini açıklamak için pek çok görüş ortaya atmıştır. Tanrı-kötülük ilişkisinde Tanrı’nın yerini belirlemek için geleneksel felsefede “teodise” diye bilinen bir dal ortaya çıkmıştır. Teodise, ilk

defa Leibniz tarafından kullanılmıştır (Neiman 2006:31). Kelime Yunancada “Tanrı savunusu” veya “Tanrı’yı haklı çıkarma” anlamında, *theou* ya da *theous* ve *dike* kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Teknik anlamda teodise, “kötülük problemi karşısında geliştirilen savunma”, “Tanrı’nın adaletini ve haklılığını kötülükler karşısında gerekçelendirme” (Manafov 2019:72), “Tanrı’yı savunma, haklı çıkarma” (Eagleton 2017:117) gibi anlamlar taşımaktadır. Hançerlioğlu (1993:330) kötülük sorununu; “En iyi tanrıyla evrendeki kötülüğün uzlaştırılması sorunu” olarak nitelendirmektedir. Yaran da (2016:14) benzer şekilde teodiseyi; “her şeye gücü yeten Tanrı’nın sınırsız iyilik ve adaleti ile evrendeki kötülüğün varlığını uzlaştırma girişimidir” şeklinde değerlendirmektedir.

Kötülük nedir? sorusuna düşünce tarihinde ortak bir cevap verilip herkesin o cevapta uzlaştığı söylenemez. Konunun genişliği ve paydaşlarının fazla oluşu ortak bir tanımı zorlaştırmaktadır. Biz konumuzu ilgilendirdiği yönüyle kötü/kötülük nedir tanımlarına bakacağız.

Türkçe Sözlük’te “kötü”, “istenilen, beğenilen nitelikte olmayan, hoş gitmeyen, fena, iyi karşıtı” anlamlarına sahiptir. “Şeni” –eskimiş olmakla birlikte” ve “fena” kelimeleri de “kötü” anlamında kullanılan diğer kelimelerdir. “Kötülük” ise “kötü olma durumu”, “kemlik”, “şer”, “Zarar verecek davranış veya söz” olarak anlamlandırılmıştır (tdk.gov.tr).

Kötü;

“1. Amaca uygun olmayan, kusurlu ve yetersiz olan, korku ve endişe verici olan; zarar, acı ve rahatsızlık veren şey, 2. zararlı etkide bulunan, 3. ahlaki bakımdan, iyinin karşısında yer alıp, yanlış ya da kabul edilemez olan şey, 4. mutluluğa, ideallere, amaçlara ulaşmayı engelleyen durum veya oluşum için” kullanılan bir nitelemedir (Cevizci 2013:970).

Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde;

“Kötü (Alm. Böse, uebel, Fr. Mal, İng. Evil, wrong, es.t. şer): İyinin karşıtı olan. 1. Değersiz bulmanın, kınamanın, ayıplamanın konusu olan her şey; istencin yasaya uygun bir biçimde karşı gelmeye ve elinden geldiğince değiştirmeye hakkı olduğu her şey. 2. Ahlak değerlerine ve törel istence karşı olan her şey. Bu anlamda: a. Düzen bozucu ve yıkıcı olarak beliren şeyler. b. Olumsuzluk ve yadsıma ilkesi olarak beliren şeyler” şeklinde tanımlanmıştır (Akarsu 1975:112).

Kötülük olgusunu Hançerlioğlu (1993:330); “Törebilimsel açıdan yıkıcı, yadsıyıcı, değerlere karşıt olarak nitelenir” şeklinde tanımlamıştır. Cevizci (2013:970); “Doğadan gelen ya da bilinçli insan eyleminin sonucu olan ve insan varlığına bu dünyadaki yaşamında büyük zarar veren durum, oluşuma ya da şeye ise daha genel bir çerçeve içinde kötülük adı verilir” diye tanımlamıştır

Toplumsal algımıza göre ‘kötü ve kötülük’le ilgili olguya Türkçemizde; daha çok moral ve ahlaki kötülük anlamı yüklenmektedir. Hastalıklar ve doğal afetler gibi Batılıların fiziksel veya doğal (natural) kötülük olarak nitelendirdikleri olgular, kötülük kavramının ilk anda akla gelen kapsamı içinde sayılmamaktadır. Bunlar daha çok bela ve musibet kavramlarıyla ifade edilmektedir (Yaran 2016:28).

Kötülük, genel olarak ahlaki (moral), ve doğal (fiziksel, natural) kötülük olarak sınıflandırılır. Metafizik kötülük felsefi literatürde ilk kez Leibniz tarafından kullanılmıştır. Metafizik kötülük

kötülüğün potansiyel varlığını merkeze alır (Yaran 2016:30; Manafov 2019:32). Ahlaki (moral) kötülük insanın iradesi ile gerçekleştirilen kötülükleri karşılar. İnsanın özgür bir varlık olarak ortaya koyduğu eylemlerle ve onların sonuçlarıyla ilgili olan insan kaynaklı kötü durumlar için kullanılır (Manafov 2019:32). Doğal (fiziksel) kötülük, insanın iradesi dışında gerçekleşen kötülüklerle karşılık olarak kullanılır. Bu kötülük türü insan ihmalden bağımsız olarak, canlılara acı veren ve doğadan kaynaklanan depremler, kuraklıklar, salgın hastalıklar, seller, tsunamiler, kasırgalar, volkanlar, yangınlar ve benzeri durumlar için kullanılır (Akti 2018:42).

Tanrı-kötülük noktasındaki tartışmalar nedeniyle kötülüklerin bu şekilde sınıflandırılması çeşitli eleştirilere açıktır. Çünkü;

“Doğal kötülük, ahlaki kötülükler indirgenemeyecek kadar farklı sorunlar yaratmaktadır. Onu ahlaki kötülükler gibi düşünüp, aynı çizgide çözmeye çalışan çabalar da savunulamaz. Özgür irade savunması da daha fazla ahlaki kötülükle ilgili olmuş ve onu dikkate almış, sıra doğal kötülüklerle geldiğinde [ona], ne’liği belirsiz olan birtakım doğaüstü ve insanüstü güçler atfedilmiştir. Doğal kötülükler yelpazesi altında, filozoflar, zaman zaman birbirlerinden farklı olay ve olguları toplayabilmişlerdir” (Manafov 2019:34).

Helvacı Güzeli Masalındaki Kötülük Çeşitleri

Masal, genellikle gerçeklikten kopuk, hayali, olağanüstü olayların anlatıldığı bir sözlü anlatım türü olarak kabul edilir. Kurgusal olanda gerçekliğin varlığı tartışma konusu olmakla birlikte bize göre masal, hayalin içinde gerçeği saklayan, gerçeği hayalin kurgusuna kodlayan bir anlatıdır. Colin McGinn’in de ifade ettiği gibi; “Kurgusal eserler, hiçbir felsefi bilginin yapamayacağı şekilde iyi ve kötüyü görmemizi ve hissetmemizi sağlar.” McGinn’in temel olarak vurgulamak istediği; “kurgusal eserlerin diğer türdeki eserlere göre insanlar üzerinde daha fazla etkili olduğu ve bu eserlerin insan tabiatını, çoğu felsefi söylemden daha iyi yansıttığıdır” (Duman 2019:21).

Evrensel anlam döngüsü zıtlıklarla -iyi-kötü, güzel-çirkin gibi- tamamlanır. Zıtlıklar sözlü ya da yazılı anlatma türleriyle anlatılagelmiştir. Masal da bu zıtlıklara bazen en uç noktalarda yer verir. Amaç dinleyicisinin bu zıtlıklara yoğunlaşmasını ve bir ders almasını sağlamaktır.

İyilik-kötülük döngüsünde kötülük konusunu ele aldığımız bu çalışmada; Helvacı Güzeli masalındaki kötülükleri, kötülük çeşitlerine göre incelemeyi önce masalın olay örgüsü üzerinden bir özetini vermek kötülük unsurlarını tespit etme ve değerlendirmede bize yardımcı olacaktır.

Masalı iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Masalın birinci bölümünün olay örgüsünü şu şekilde özetleyebiliriz. Erkek kardeşi ve babası ile yaşayan çok güzel bir kız vardır. Adam, çok güzel kızını kendi gözünden bile sakınır, sokaklara çıkarmazmış. Babası ve erkek kardeşi Hicaz’a gitmeye karar verirler. Adam, birkaç ay yetecek yiyeceği eve getirir, kızına eski düzen içinde yaşamasını tembihler. Dışarı işlerini mahalle camisinin müezzinin yapacağını söyler ve kızını ile vedalaşır oğluluyla birlikte yola çıkar. Onlar gittikten sonra kızın hayatında hiçbir değişiklik olmaz. Müezzin kızını görür ve onu elde etmek için bohçacı kadının yardımıyla hamama getirtir, kız hamamda müezzinin elinden kurtulur. Müezzinin kendi kötülüğünü kapatmak için kızı iftira attığı bir mektubu, kızın babasına gönderir. Mektubu okuyan adam hiddete kapılır ve oğlunu kız kardeşini öldürüp kanlı gömleğini getirmesi için geri gönderir. Oğlan memlekete gelir komşulara kız kardeşini sorar komşular kızın sokağa bile çıkmadığını söylerler. İki kardeş kavuşurlar, kız babasını karşılamak için dışarı çıkar,

oğlan kız kardeşini bir dağ başına götürür. Oğlan, kız kardeşine olanları anlatır, kız, babasının böyle düşünmesine çok üzülür. Oğlan babasına karşı gelemeyeceğini söyler, bir köpek yavrusu bulup onu keser kızın gömleğini onun kanına bular. Kız dağlara vurur, oğlan da bu işlere sebep olanlara lanet okuyarak yollara düşer. Kız, memleketinden uzaklaşır ve geceyi bir ağaçta geçirir.

Masalın birinci bölümündeki kötülük dizgesi şu şekilde gelişmektedir:

Bekâr bir kıza göz koymak→ Emanete ihanet→ Rüşvet→ Kötülüğe alet olmak→ Yalan→ Hile→ Yalan→ (Yapıcı Hile)→ İftira→ Bedene yönelik kötülük→ Kötülüğe engel olmama→Kızın uzaklara gitmek zorunda kalışı.

Tüm bu kötülük dizgesinde ulaşılmak istenen nihai kötülük ise, bekâr kıızı elde etmektir. Yukarıda sıraladığımız kötülük dizgesindeki kötülükler nihai kötülüğe araç olan kötülüklerdir. Ancak nihai kötülük burada gerçekleşmez. Kızın kendisine yapılan hileyi anlamasıyla birlikte nihai kötülüğü boşa çıkarmak için kötülüğü tersine çevirerek “yapıcı yalan ve hile” ile kötünün failinden ve kötülükten kurtulur. Kötüden ve kendisine yapılan kötülükten kurtulan kız, rutin hayatına geri döner. Ancak kötü, yaptığı kötülüğün ortaya çıkmasına engel olmak için toplumun ve geleneğin büyük bir ayıp ve kusur saydığı hatta cezasının ölüm olduğunu bildiği iffet-namus üzerinden yeni kötülük dizgesi oluşturur. Geleneği çok iyi bilen fail, attığı bu iftira ile kıızı ortadan kaldırtacak, böylelikle kendi yaptıkları ortaya çıkmamış, kendi toplumsal kimliği zarar görmemiş, itibardan düşmemiş olacaktır.

John Hick kötülükleri, kötülüğün failine göre tanımlar. Ahlaki kötülüklerin insan kaynaklı olduklarını belirtir. Acımasız, adaletsiz, garazlı ve sapık düşünce ve davranışlar bu türden kötülüklerdir. Richard Swinburne’e göre ahlaki kötülükler, insanların kötü olduklarına inandıkları halde kasıtlı olarak neden oldukları kötü durumlardır. Swinburne’e göre ahlaki kötülük insanların bilerek ya da bilmeyerek neden oldukları tüm kötü durumlardır (Manafov 2019:37).

Masalın bu bölümünde bilerek ya da bilmeyerek kötülüğe neden olan failler; kendisine emanet edilen bekâr bir kıza, kötülüğe alet olan biri aracılığıyla yalan, hile, yalan dizgesinde sahip olmak isteyen ve bunu iftira noktasına kadar taşıyan mahalle camisinin müezzini kötülüğün ilk failidir. Kızı, hile ve yalanla hamama götürülen ve yine orada uydurduğu bir yalanla kıızı hamamda yalnız bırakıp oradan kaçan koca karı da kötülüğün ikinci failidir. Müezzinden gelen mektuba inanan baba, kızının doğrudan bedenine yönelik yani onun ölmesini isteyerek masaldaki kötülük dizgesindeki kötülüğün üçüncü failidir. Gelenekten gelen ataya saygı nedeniyle babaya karşı gelemeyen ve kötülüğü engellemeyen erkek kardeş ise kötülüğün dördüncü failidir.

Kötülük-özgür irade arasındaki ilişki açısından masaldaki failerin eylemlerine baktığımızda failerin bu kötülükleri özgür iradeleri ile işledikleri görülmektedir. Ahlaki kötülüklerdeki en temel özellik kötülerin eyledikleri fiillerini özgür iradeleri ile yapmalarıdır. Ahlaki kötülükler insan iradesi ile ilişkilidir. İnsanın özgür iradesini kötüye kullanması sonucu ortaya çıkan kötülüklerdir. Masalın ilk bölümündeki kötülüğün failerinden müezzin ve koca karı; “Başkalarına, onların isteği dışında zorla acı çektiren ve insan olmak bakımından sahip oldukları değeri yok sayan özgür kişidirler.” Svendsen (2018:99) ahlaken kötü bir faili değerlendirirken; “Başkalarına verilen bu acının niyetli olmasına gerek yoktur, bu sadece düşüncesizlikten de kaynaklanabilir” der. Ayrıca Svendsen düşüncesiz bir fail de pekâlâ der “işlediği kötülükler için suçlanabilir, zira eylemden önce düşünmüş

olması gerekirdi.” Kötülüğün üçüncü faili olan babanın eylemi düşüncesizlikten kaynaklanmaktadır. Eagleton (2017:85) bu durumu “kötülük tam bir kayıtsızlık halidir” şeklinde değerlendirir. Erkek kardeşin özgür iradesini töreye karşı gelememe yönünde kullanması onu kötülüğün dördüncü faili yapmaktadır.

Swinburne’e göre; koca karı ile erkek kardeşin kötülüğe engel olabileceken kötülüğü engellememeleri de ahlaki kötülüktür. Ona göre; “ahlaki kötülük sadece, insanların yapmamaları gereken şeyleri yapmak suretiyle sebep oldukları kötülükler değildir. O, aynı zamanda, insanların yapmaları gerektiği halde kayıtsız kalarak oluşmasına izin verdikleri kötülükleri de bu ahlaki kötülük çeşidinin içinde görür” (Akti 2018:44). Hem koca karı hem de erkek kardeş yaptıklarının sonuçlarını önceden düşünmüş olmaları gerekirdi.

Kötülük-fail ilişkisine değindikten sonra masaldaki kötülüklerin değerlendirmesine geçebiliriz. Ancak buna geçmeden önce kötülük çeşitlerine değinmek gerekirse; kötülük, genel olarak ahlaki (moral), ve doğal (fiziksel, natural) kötülük olarak sınıflandırılır. Metafizik kötülük felsefi literatürde ilk kez Leibniz tarafından kullanılmıştır. Metafizik kötülük kötülüğün potansiyel varlığını merkeze alır (Yaran 2016:30; Manafov 2019:32). Ahlaki (moral) kötülük insanın iradesi ile gerçekleştirilen kötülükleri karşılar. İnsanın özgür bir varlık olarak ortaya koyduğu eylemlerle ve onların sonuçlarıyla ilgili olan insan kaynaklı kötü durumlar için kullanılır (Manafov 2019:32). Ayıp ve kusurlar (rezilat), hata, düşmanlık, hırs, merhametsizlik, savaşlar ve onlarda yaşanan gaddarlıklar, yalan, egoizm, günah, duygusuzluk, iftira, bencillik, zulüm, cinayet, kıskançlık, hırsızlık, açgözlülük, korkaklık, soykırımlar vb. gibi insan kaynaklı ortaya çıkan kötülüklerdir (Akti 2018:43; Yasa 2016:20; Özdemir 2014:26; Manafov 2019:37).

Masalın birinci bölümündeki kötülük dizgesindeki “size emanet edilmiş bekâr bir kıza göz koymak” metni üreten toplumun anlayışı ve kültürel değerleri bağlamında kabul edilmesi asla mümkün olmayan bir davranıştır ve dolayısıyla kötüdür. Cami müezzininin bu şekilde düşünmesi “töreye” “töresel istence” aykırıdır ve bu ahlaki bir kötülüktür. Masalın birinci bölümündeki kötülük dizgesindeki müezzinin koca karıya yaptıracağı kötülüğe karşılık para vermesi, koca karının bu parayı kabul edip kötülüğe alet olması ahlaki kötülüktür. Koca karının yalan söylemesi, hile yapması ve hamamdan hile ve yalan ile kaçması da ahlaki kötülüktür. Kızın hamamda kötünden ve kötünün nihai eyleminden kurtulmak için yaptığı hileyi ve söylediği yalanı “yapıcı hile ve yalan” olarak nitelemek mümkündür. Burada bir hile/yalan vardır ve bu bir özgürlük eylemiyle bağlantılıdır. Ancak buradaki kötülük istemli bir kötülük içermemektedir. Kız, bu eylemiyle kötünün nihai amacından kurtulmuş olur. Kendisine yapılacak nihai kötülükten kurtulan kız, evine ve olağan yaşantısına geri döner. Ancak mahalle camisinin müezzini yeni bir kötülük kurgular. Eagleton’ın (2017:93) da ifade ettiği gibi “Kötülüğün tüyler ürpertici bir rasyonelliği vardır” Kızın üzerine attığı iftiranın sonucunun ne olacağını iyi bilen müezzin yeni bir kötülük düzeni oluşturur. Toplumun çok hassas olduğu namus olgusu üzerinden kötülük kurgulayan müezzin, böyle bir iftiranın zincirlemeli kötülük oluşturacağını çok iyi bilmektedir. Müezzin bu kurguyu başka bir şey uğruna yapmaktadır. Attığı iftiraya inanacağını bilen babanın kızının bedenini ortadan kaldıracağını törenin bunu gerektireceğini bilmektedir. Böylece kendisinin kıza yaptığı kötülük ortaya çıkmamış olacaktır. Dolayısıyla müezzinin yaptığı kötülüğün bir amacı vardır. Amacına ulaşmak için kötülüğü araç olarak kullanmaktadır. İftira ahlaki bir kötülüktür. Babanın, vekili olan müezzinden gelen mektuba hiçbir

araştırma yapmadan inanması ve buna göre hareket etmesi de ahlaki bir kötülüktür. Ancak kızının öldürülmesini istemesi ve bunu yapması için oğlunu geri göndermesi fiziksel bir kötülüktür.

Fiziksel (doğal) kötülük, insanın iradesi dışında gerçekleşen kötülüklere karşılık olarak kullanılır. Bu kötülük türü insan ihmallerinden bağımsız olarak, canlılara acı veren ve doğadan kaynaklanan depremler, kuraklıklar, salgın hastalıklar, seller, tsunamiler, kasırgalar, volkanlar, yangınlar ve benzeri durumlar için kullanılır (Akti 2018:42). Edward H. Madden ve Peter H. Hare'ye göre fiziksel kötülük;

“Yangın, sel, heyelan, kasırğa, deprem, gelgit dalgası ve kıtlık gibi olayların ve kanser, cüzzam, tetanos gibi hastalıkların ve buna ilaveten körlük, sağırlık, dilsizlik, çarpık organlar ve delilik gibi birçok duygulu varlığın yaşamın tüm imkânlarından yararlanmasına engel olan sakat bırakıcı özürler ve biçimsizliklerin neden olduğu korkunç acı, keder ve sonunda gelen ölüm” anlamına gelir. Bunun dışında bazı araştırmacılar *insan davranışları sonucu ortaya çıkan acı ve ıstırapları da doğal kötülük kabul ederler* (Manafov 2019:36).

Richard Swinburne;“Doğal kötülükten anladığım, insanlar tarafından bile bile meydana getirilmeyen ve insanların kendi ihmallerinin bir sonucu olarak meydana gelmesine izin verilmeyen bütün kötülüklerdir. Doğal kötülük, insanlar kadar hayvanlara da ait olan hem fiziksel acıyı içerir; hem de zihinsel acıyı içerir; hastalıkların, doğal afetlerin ve insanlar tarafından tahmin edilemeyen kazaların peşinden sürükledikleri bütün acı izleri bu türdendir” şeklinde değerlendirmektedir (Manafov 2019:35).

McCloskey ise fiziksel kötülüğün alanını oldukça geniş tutar. Ona göre, doğal afetler ve onların akabinde insanlara dokunan acı ve kederler, insanlara çeşitli acıları çektirdikten sonra onları ölüme götüren hastalıklar, çoğu kişinin daha doğarken beraberinde getirdiği fiziksel ve ruhsal özürler yanında çöller, buzlarla kaplı alanlar ve avlanarak beslenen tehlikeli etçil hayvanlar da fiziksel kötülük olarak sayılmalıdır (Manafov 2019:35; Yasa 2016:22).

Werner'e göre ise (2000:120); “Maddi fenalık acıdan, hastalıktan ve ölümden oluşur ve canlı varlıkların mevcudiyetlerinde bir koşul haline gelmiştir ve maddi fenalığın daha da şiddetli olarak ölümden açığa çıktığı görüşündedir. Mohapatra, insan acısını da fiziksel kötülükler içerisinde ele alır (Manafov 2019:35).

Fiziki kötülüğün ne'liği ile ilgili bu kısa açıklamadan sonra buradaki fiziki kötülüğü değerlendirmeye geçebiliriz.

Erkek kardeş, kız kardeşini öldürmek için ıssız bir yere götürürken; *içini kemiren derdi, dayanamayıp ortaya döker.*

“Ey benim sevgili kız kardeşim! Ağzı karanın biri babama bir mektup yazmış; kızın yoldan çıktı, sürtük oldu diye bildirmiş. Babamız bunları duyunca gazaplandı, karardı. Bana, çabuk geri dön, kızımın başını kesip gömleğini kana bulayıp buraya getir, diye emir verdi. Başlangıçta mektuba inanmamıştım. İçimden bir ses bunların iftira, düzen olduğunu söylüyordu. Gelince mahalleden de soruşturdum” (Alangu 2019:39).

Kız bunları duyunca iki gözü iki çeşme ağlar ve babasının söylenelelere inanmasına çok üzülür. Uğradığı iftira sonucu kızın öldürülmek istenmesi ve bu iftiradan kaynaklı olarak kızın çektikleri,

birer fiziksel kötülüktür. Buna bağlı olarak kızın memleketinden uzaklara gitmek zorunda kalması da fiziksel bir kötülüktür.

Masalı iki bölüme ayırmanın mümkün olduğunu daha önce ifade etmiştik. Masalın ikinci bölümündeki kötülük çeşitlerini tespit etmeden önce ikinci bölümün olay örgüsünü özetleyecek olursak:

Erkek kardeş kanlı gömlekle Hicaz'a geri döner. Masalın deyişiyle “talihsiz baş, gezgin olur, bahtı gülünceye kadar” memleketinden uzaklaşan kız bir pınarın başına varır geceyi geçirmek için oradaki bir ağaca çıkar. Sabah olur, o sırada avda olan o memleketin padişahının oğlu pınara su içmek için gelir, atı ürker, suda kızın yansımalarını görür. Kıza kim olduğunu sorar, konuşurlar, kız ağaçtan iner ve şehzadenin sarayına giderler. Şehzade kızla evlenmek için babasından izin ister, kırk gün kırk gece düğün yaparlar. Üç çocukları olur, mutlu bir hayatları vardır ama bir gün hanım sultan ailesini özlediğini ve görmek istediğini kocasına söyler. Kocasını izin verir, yol hazırlıkları yapılır, şehzade, sultan hanım ile üç çocuğunu lalasına emanet eder. Hanım sultanda gözü olan lala, hanım sultandan gönül rızası ile kendisine teslim olmasını ister, Hanım sultan reddedince lala üç çocuğun da başlarını uçurur. Hanım sultan laladan kurtuluş olmadığını görünce lalanın isteğini kabul eder ve abdest alma bahanesi ile oradan kaçar. Lala geri döner ve şehzadeye yolda mola verdikleri sırada hanım sultanın kaçtığını söyler, şehzade bu duruma çok üzülür. Kız vara vara babasının memleketine varır, yüzüğünü küpelerini satıp kendisine erkek elbisesi alır ve bir helvacıya çırak olur. Yaptığı helvaların lezzeti her yana yayılır ve delikanlının adı “Helvacı Güzeli”ne çıkar.

Masalın ikinci bölümündeki kötülük dizgesi ise şu şekilde gelişmektedir:

Evli bir kadına göz koymak → Emanete ihanet → Tehdit → Bedene yönelik kötülük → Yapıcı Hile → Sultan hanımın uzaklara gitmek zorunda kalışı → Yalan → Şehzadenin üzüntüden kahrolması

Masalın iki bölümünde de kendisine emanet edilenler ve bu emanete ihanet edenler vardır. Masalın ikinci bölümünde kendisine emanet edilen “evli bir kadına göz koyan ve çocuklarını öldüren” lala, kötülüğün failidir. Kötülük-özgür irade arasındaki ilişki açısından lalanın eylemlerine baktığımızda lala bu kötülükleri özgür iradesiyle gerçekleştirmiştir. Her iki bölümde de namuslu bir kızın/kadının namusuna yönelik bir tasallut vardır. Lalanın sultan hanıma göz koyması ve emanete ihanet etmesi ahlaki kötülüktür. Üstelik hanım sultana bu göz koyma yolculuk esnasında ortaya çıkmış bir durum değildir. Lalanın; “Ey, hanım sultanların hası! Şimdi saraydan hayli uzaklaştık, dağ başlarında iyi elime girdin. İşi uzatmadan bana gönül rızası ile teslim olur musun, yoksa çocuklarından birisini öldüreyim mi?” sözleri lalanın bu kötülüğü uzun zamandır düşündüğünü göstermektedir. İsteğine ulaşmak isteyen lala, hanım sultanı çocuklarını öldürmekle tehdit eder. “Çaresiz kız, vezirin halinden ve sözlerinden başka kurtuluş yolu bulamadığını anlayıp başını öteki tarafa çevirirken, vezir de elini uzatıp çocuklardan birini çeker alır; bir vuruşta başını uçurup yere atar.” Lala; “Kız bana teslim olacak mısın, yoksa çocuklarından birini daha öldüreyim mi?” diye sorar. Hanım sultan; “Hayır, bu can bu tende oldukça sana teslim olmam” diye cevap verir. Lala, çocuklardan ikincisini alıp, boynunu uçurup yere atar ve yürür. Daha sonra lala, aynı şekilde üçüncü çocuğu da öldürür. Çocukların uğradıkları kötülük ve hanım sultanın çocuklarının ölümünden duyduğu üzüntü fiziksel kötülüktür.

Lalanın kötülüğünden kurtulmak isteyen hanım sultan lalanın isteğini kabul eder görünür ; “Bana yarım saat kadar süre verin, bir abdest tazeleyip iki rekât namaz kılayım, şöyle bir tenha köşede. Sonra Tanrı ne yazdıysa o olur” der. Kötüye karşı yaptığı bir hileyle laladan kurtulan hanım sultan oradan uzaklaşır. Hanım sultanın kötünün kötülüğünden kurtulmak için oradan uzaklaşmak zorunda kalması fiziksel bir kötülüktür. Hanım sultanın kaçtığını anlayan lala geri döner; “Aman şehzadem, yolda kona göçe giderken mola yerlerinin birinde sultan hanım çocuklarını alıp, bizi görmeden arabadan çıkıp kaçmış. Dağdan gelen kızıdan hayır mı gelir şehzadem? Dağdan gelen dağa gider elbet” yalanını söyler. Lalanın burada yalan söylemesi ahlaki bir kötülüktür. Şehzadeye hanım sultanın çocuklarıyla birlikte kaçtığı haberinin verilmesi üzerine şehzadenin duyduğu üzüntü de fiziksel kötülüğün içine girmektedir.

İlk iki bölümün değerlendirmesini bu şekilde yaptıktan sonra masalın sonuç bölümüne ve sonuç bölümündeki kötülükleri ele alabiliriz. Masalın sonuç bölümünün özetini şu şekilde verebiliriz:

Üzüntüden kahrolan şehzade çocuklarını ve karısını aramaya karar verir, lalası onu vazgeçirmeye uğraşır. Yanına vezirini alır tebdili kıyafet saraydan çıkarlar, gide gide Helvacı Güzeli'nin bulunduğu kasabaya gelirler. Helvacı Güzeli'nin dükkânına helva almak için gelirler, kız, kocasını ve lalayı tanır ama kim olduğunu belli etmez. Kocasının ve lalanın kendisinde misafir olmalarını ister, kendilerine güzel helvalar yapıp eğlenceli hikâyeler anlatabileceğini söyler. Kızın eski mahallesindekiler de o akşam helva sohbeti yapmak isterler ve Helvacı Güzeli'ni bu sohbe te çağırırlar. Helvacı Güzeli, kendisini tanımayan kocası ve lala ile bu sohbe te giderler, Helvacı Güzeli'nin acıklı hayatına karışmış olan herkes oradadır. Herkes gizliden açıktan gönlünü açar, içindekini döker. Sıra Helvacı Güzeli'ne gelir, Helvacı Güzeli hamamda olanlardan başlayarak başına gelenleri anlatmaya başlar, müezzin ile lala kıvranmaya başlarlar. Helvacı Güzeli başına bunca iş gelen kişinin kendisi olduğunu söyler, babasının, kardeşinin, kocası şehzadenin burada olduğunu söyler. Müezzin ile vezir bir ağaçta sallandırılır, bohçacı kadını o şehirden sürgün ederler. Şehzade ile kız, baba evinde birkaç gün kaldıktan sonra saraylarına geri dönerler ve yeniden kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Bu bölümde lalanın şehzadenin karısını ve çocuklarını aramaya karar verince; “Aman şehzadem, bu kız seni istemedi; bunca yıl sarayda kaldı ehlileşmedi, yavruları oldu, yine sana bağlanmadı. Babamı, kardeşlerimi göreceğim diye geldi diye bir dolap uydurdu, dağlara kaçtı. Şimdi sen onun nasıl peşine düşer, gitmek istersin? A benim genç şehzadem sana kız mı bulunmaz? Elini sallasan ellisi, başını sallasan tellisi” diyerek şehzadeyi bu kararından vazgeçirmek ister. “İnsan saklayan varlıktır.” Lala, yalan söylemektedir. Lalanın yalan söylemesi ahlaki kötülüktür. Şehzadenin acı çekmesi ise fiziksel kötülüktür.

Masaldaki kötülükleri çeşitlerine göre incelediğimiz çalışmamızın bu bölümünde, bir noktayı göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Kötülükler çok keskin sınırlarla birbirinden ayrılmayabilir. Kötünün girift bir yapısı vardır. Bu nedenle kötülük probleminin ahlaki ya da fiziksel şeklinde sınıflandırılması aslına bakılırsa bazı problemleri de içerisinde barındırır.

“Zira öyle hadiseler vardır ki bunların söz konusu sınıflardan her üçüne ait özellikleri de barındırdığı görülmektedir. Evini dere yatağına inşa eden bir kimsenin sel felaketi neticesinde ailesini ve evini kaybetmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu

olayda bireyin ihmalkârlığı ahlaki kötülük, sel felaketi fiziksel kötülük ve bu olayın sonucunda ölüm hadisesinin gerçekleşmesi ise metafizik kötülük kapsamında değerlendirilebilir. Bu bakımdan kötülük problemi ile ilgili çözüm üretirken kötülük olarak algılanan durumların karmaşık yapısının değerlendirilmesi de önem arz etmektedir” (Avcı vd 2018: 27). Masaldaki kötülük çeşitlerini değerlendirirken bu zorluğu göz önünde bulundurmaya gayret ettik.

Masaldaki Kötülük Tipolojileri

Svendsen, kötülük yapan faillerin sayısız motivasyona sahip olduklarını ve kötülüğün tek bir tanıma indirgenemeyeceğini ve farklı kötülük biçimlerinin çeşitli tipolojilere göre sınıflandırılabilceğini düşünmektedir. Leibniz’den bu tarafa kötülük; fiziksel, metafizik ve ahlaki kötülük şeklinde sınıflandırılır. Leibniz; fiziksel, metafizik ve ahlaki kötülük arasındaki ayrımlar için; metafizik kötülük, dünyanın yapıldığı tözün sınırlarındaki doğal bozulmadır, dünyanın kusurlu oluşudur. Fiziksel veya doğal kötülük, onda çektiğimiz acı ve ıstıraptır. Ahlaki kötülük ise, doğal kötülüğün kesin ve kaçınılmaz ceza olduğu suçtur, günaha girmektir şeklinde ele almaktadır (Neiman 2006:35). Svendsen bu genel ayırmadan ahlaki kötülüğü diğer kötülük çeşitlerinden ayrı tutarak inceler. Ahlaki kötülük-özgürlük ilişkisini ele alan Svendsen, ahlaki kötülüğe özgürlüğün muhtemel belirleyicisi olarak görür. Ona göre özgür faillerin olmadığı bir dünya yine de kötülük içerebilirdi fakat bu, ahlaki değil, sadece doğal kötülük olurdu. Svendsen’e göre; “Özgürlüğün olmadığı bir dünya da sınırsız miktarda acı içerebilirdi, fakat sadece başka türlü de davranabileceği halde o şekilde davranmayan kişi suçlanabilir.” Svendsen sadece özgür bir failin ahlaki kötülükten suçlu bulunabileceğini ifade eder (Svendsen 2018:97-99).

Svendsen kötülük tiplerini belirlerken ahlaki kötülükten hareket eder, doğal ve metafizik kötülüğü dışarıda bırakır. O, “Eğer kendimizi, ahlaki kötülüğü insani tutum ve davranışlara ait olan bir değerlendirmeye sınırlarsak, dört temel kötülük tipi ayırt edebiliriz” demektedir. Svendsen’e göre; “Şeytani kötülük, Araçsal kötülük, İdealist kötülük, Aptalca kötülük” olmak üzere dört temel kötülük tipi vardır (Svendsen 2018:99 vd.).

Svendsen (2018:102), “zira tek bir fail, birden fazla kategoriye girebilir” dolayısıyla bu dört kategoriden hangisinin belli bir fiil veya faile ait olduğuna karar vermenin zor olduğunu belirtir. Svendsen’in işaret ettiği bu zorluğu da göz önünde bulundurarak masaldaki faillerin yaptıkları kötülüklerin tipolojini çıkarmanın bir denemesini yapacağız.

Mahalle camisinin müezzininin kıza attığı iftirayla, lalanın hanım sultanı elde etmek için üç çocuğunu da öldürmesini “*şeytani kötülük*” olarak niteleyebiliriz. Şeytani kötülükte “tek bir eylem bir mağduru yaşam boyu yaralayabilir veya mahvedebilir fakat aynı eylem faile olay zincirindeki küçük, anlamsız bir halka gibi gelebilir.” Lalanın yaptığı eylemin hanım sultan üzerindeki “derin olumsuz etkisiyle bir fail için taşıyabileceği önemsiz olumlu etki arasındaki devasa bir boşluk” vardır. Lalanın yaptığı bu kötülük, tam bir kayıtsızlık halidir. Kötülüğün bu kayıtsızlıktan doğan hali nedeniyle “*kurbanın kaybı hemen her zaman failin kazancından büyük*” olmaktadır. Lalanın çocukları öldürme eylemi hanım sultana yalnızca azami miktarda acı vermeyi amaçlamaktadır. Lala, hanım sultanın annelik içgüdüleriyle hareket edeceğinden ve böylece isteğine boyun eğeceğinden emindir. Burada fail/lala hanım sultanı kendisiyle iş birliğine zorlamak ve bu şekilde amacına

ulaşmak istemektedir. Svendsen bunu “amacını kendi içinde taşıyan bu şiddeti, kendi kendini gerekçelendiren, kendi kendine yeten şiddet olarak” adlandırır. Diğer bir deyişle, “şeytani” şiddet olarak niteler. Lalanın yaptığı bu kötülük şeytani bir kötülüktür (Svendsen 2018:104-108).

Eagleton (2017:55) kötülük için; “kaostan düzen elde etmek” der. Müezzin kıza hile ile sahip olmak istemişti. Ancak bunda başarılı olamayan ve kendince bir “kaos” yaratan müezzin yeni bir kötülük kurgulayarak kızıdan kurtulmak ister. Müezzin yeniden kendi “kosmoz”una dönmenin yolunu iftirada bulur. Namus, namuslu olmak, namusu korumak toplumsal yapımızda ahlaki olarak büyük bir erdemdir. Namusun korunmamasının toplumsal cezası ise ağırdır. Bunu çok iyi bilen müezzin “acımasızlığını hareket tarzına” dönüştürür. Böylece kıza “mümkün en büyük zararı” verir. Kız hayatta kalsa bile toplum tarafından “lekeli” kabul edileceği için ne yapsa ne söylese kızın sözüne inanılmayacaktır. Müezzin de böylece “*ahlaken örnek bir hayat gibi görünen yaşamına*” geri dönecektir.

Müezzinin, kızı hamama getirmek için yaptıkları ise araçsal kötülüktür. “Araçsal kötülük, başka bir amaca ulaşmak için, kötü olduğunun gayet farkında olduğu halde kötü bir şey yapan failerle ilgilidir” (Svendsen 2018:100). Araçsal Kötülükte “fail kötülük yaptığını bilir fakat bu bilgiyi daha yüksek bir amaca tabi kılmayı seçer”. Failin amacı kendisine emanet edilen kıza sahip olmaktır. Fail, bu itki veya arzu ile harekete geçmiştir. Fail arzuladığı amaca, “*başka bir yoldan ulaşılabileceği halde mevcut eylemini terk etmiyorsa kötülük araçsal*” olur. Müezzin, kızını kendisine emanet eden adamın Hicaz’dan dönüşünü bekleyip kızı babasından isteyebilirdi. Ancak müezzinin arzusu bir eyleme dönüşmüş ve müezzin kendi arzusu tarafından yönlendirilmeyi özgürce seçmiştir. Müezzinin yaptığı Kant’ın kötülük hakkındaki açıklamaları göz önüne alınırsa radikal kötülüktür. Yukarıda da ifade ettiğimiz; “*fail kötülük yaptığını bilir*” fakat “*bu bilgiyi daha yüksek bir amaca tabi kılmayı seçer*” fikrine Kant, “*özsevginin ahlak yasasından önce geldiğini*” söyleyerek açıklık getirir. Kant’a göre radikal kötülük, ahlak yasasının otoritesini tanıdığımız ama yine de onun kurallarına kulak asmadığımız zaman meydana gelir. “*Kötülük nihayetinde bir eğilimin düşünülüp taşınılarak*” ortaya çıkmasından oluşan bir eylemler bütünüdür (Svendsen 2018:130 vd.).

Masaldaki kötülüğün öznelerinden biri de koca karı idi. Koca karı, müezzinin araçsal kötülüğünü gerçekleştirebilmesinde kötülük zincirinde önemli bir yere sahiptir. Müezzin, amacına ulaşmak için koca karıya para verir. Koca karı, kızı kandırarak ve müezzinin daha önceden hazırladığı hamama getirecektir. Koca karı bu planı başarıyla hayata geçirir ve kızı hamama getirir ve daha sonra ortadan kaybolur. Koca karının bu yaptıkları Svendsen’in dört temel kötülük tipinden *aptalca kötülük* tipine girmektedir. Aptalca kötülük; “Eylemlerinin iyi mi kötü mü olduğunu düşünmeden eyleyen bir fail tarafından karakterize edilir”. Aptalca kötülük; *iyi ve kötü üzerine düşünen, ama yanlış düşünen bir failin rengini verdiği idealist kötülükten* farklıdır. Aptallık, bir düşünüm eksikliği olarak anlaşılabilir. Kant, “Aptallık, habis (wicked) bir kalpten doğar” derken Svendsen Kant’ın bu kavramını tersine çevirip aptallığın habis bir kalp yarattığını söyler. Bu da, Hannah Arendt’in “sıradan” kötülük olarak tanımladığı kötülük biçimidir (Svendsen 2018:101). Eagleton da bu sıradanlığa dikkat çeker. Eagleton, kötülüğün köklerinin sıradan hayatta olduğunu belirtir ve sıradan insanların sıradan nedenlerle –mesela sırf para kazanmak için– kötülüklerle yönelebildiklerini, üstelik bunun katıksız kötülükten çok daha yaygın bir durum olduğuna dikkat çeker (Eagleton 2011:115). Koca karı kötülük için kötülük yaptığını düşünmemektedir. Aksine yaptıklarını kendisiyle tam bir

uyum içinde yarar gözeten bir şekilde yapmaktadır. Bundan dolayı kendini kınama gereği bile duymaz. Baudelaire kötülük ve aptallık arasındaki ilişkiyi; “Kötü olmanın asla bir mazereti olamaz, fakat kötü olduğunu bilmekte de bir meziyet vardır; telafisi en imkânsız ayıplar ise aptallık yüzünden kötülük yapmaktan gelir” şeklinde değerlendirir (Svendsen 2018:101).

Erkek kardeşin davranışını da aptalca kötülük olarak değerlendirmek mümkündür. Erkek kardeş, kız kardeşine iftira atıldığını öğrenmesine rağmen sırf babasının emrini yerine getirmek istemesi aptalca kötülüktür. Töreye karşı gelememe gibi “*bir iyi niyet!?*” söz konusu olsa bile bu iyi niyetler anlayıştan yoksunsa kötü niyetlerden çok daha zararlı olabilirler. Kız kardeşini öldürmedi ama kız kardeşini orada tek başına bırakıp dönmesi düşünce eksikliğidir. Böyle bir durum kız kardeşini her türlü tehlikeye ve kötülüğe daha da açık hale getirmiştir. Kötülüğün sıradanlığında yanlış düşünme veya bilgi eksikliğinin yanında *hiç düşünmemek* de önemli bir yer tutar. Çünkü insanlarda düşüncesizlik acımasızlıktan, insaniyetsizlikten ve benzeri şeylerden çok daha yaygındır. Dolayısıyla insan eylem ve davranışlarının asli bir parçasının aslında düşüncesizlikten kaynaklandığını söylemek mümkündür (Svendsen 2018:165).

Masalda kötülüğün öznesi olan bir diğer kişi kızın babasıdır. Baba, namus üzerinden kızı hakkında yazılanları hiç araştırmadan doğru kabul eder ve hiç tereddüt etmeden oğlundan kız kardeşini öldürüp kanlı gömleğini kendisine getirmesini ister. Babanın yaptığı Svendsen’in sınıflandırmasında idealist kötülük tipine girmektedir. İdealist kötülük, “*failler iyi bir şey yaptıkları inancıyla kötülük yaptıkları zaman ortaya çıkar*”. Bu kötülük tipolojisinde fail kendini iyinin temsilcisi olarak görür. Hayat “iyi”nin ve “kötü”nün etrafında döner. Bu döngü, “biz” ve “onlar” arasındaki “*farkla*” ilintilidir. Kötü asla biz değildir hep başkalarıdır. Kız, namus gibi çok yüce bir değeri kirletmiştir. Artık kız, babaya göre kötünün cisimleşmiş halidir. Dolayısıyla kız işlediği bu kötülük karşısında her türlü cezayı hak etmiştir hatta öldürülebilir ve bunda da hiçbir sakınca yoktur. Baba bunu yapmayı kendinde bir hak olarak görmektedir. “Araçsal kötülüğe başvuran faillerin aksine, idealistler için, bu sadece ahlaken kabul edilebilir olmakla kalmaz, aynı zamanda iyi bir dava uğruna başkalarına zarar vermek ahlaken hakkıdır da” (Svendsen 2018:101).

Bilindiği gibi insanlar anlam dünyası yaratırlar ve yarattıkları bu anlam dünyasının içinde yaşarlar. Yarattığımız bu anlam dünyası yapıp ettiğimiz eylemlerimizin dayanaklarını da oluştururlar. Anlam dünyamızın en önemli olgularından biri de namus kelimesi etrafında topladığımız değerlerdir. Bu değerlerin tartışması yoktur. İdeal olan korunmamıştır. İdealin korunamaması onu koruyamayana karşı iyiyi temsil edene kötülük yapma hakkını verir. “İdealistler, belirli fiillerin çok üzücü olduğunu kabul edebilirler, fakat daha yüksek bir misyon tarafından akları konusunda ısrar etmeyi sürdürürler.” Kızının öldürülmesini isteyen baba iyiyi temsil ettiğine inanmaktadır. “İnsani saldırganlığı kışkırtan hormonlardan çok fikirlidir.” İnsanlar “eylemin dayanakları haline gelen fikirler yaratır” (Svendsen 2018:145). Baba için yaptığı eylemin anlamı gelenekte saklıdır. Ancak burada unutulmaması gereken “başkasının kötü olması ‘biz’im illa da iyi olduğumuz anlamına gelmeyeceğidir” (Svendsen 2018:148). Ayrıca “bir idealin iyi olduğuna inanmak, onu gerçekten iyi olduğunu garanti etmeye yeterli değildir” (Svendsen 2018:101).

Yukarıda da belirtildiği gibi “*tek bir fail, birden fazla kategoriye girebilir*” zorluğunu da dikkate alarak kötülük tiplerini belirlemeye çalıştık. Faillerin eylemlerinin sınırları “şurada başlar

şurada biter” gibi çok keskin bir ayırım yapmak ya da bir sınır çizmek elbette ki mümkün değildir. Böyle bir şey genel olarak sosyal bilimlerin mantığına da aykırıdır. Masaldaki kötülüklerde öne çıktığına inandığımız fiilleri göz önüne alarak bir değerlendirme yaptık.

SONUÇ

Svendsen (2018:32), kötülüğün teorik bir kavram olmaktan çok pratik bir sorun olduğunu düşünmektedir. Masal elbette kötülüğü teorik olarak tartışmaz. Teorik olarak dünyada kötülük vardır. Ancak masalda kötülük pratik bir sorundur ve masum da olsa masal kahramanları kötülüğe maruz kalabilirler. Masalda her tür kötülükten izole edilmiş bir dünya yoktur. İşte bu yüzden masalın dünyasında kötülüğün olması masalı çok daha renkli yapmaktadır.

Masalda kötülük geleneğin parçalanışdır. Başka bir deyişle geleneği parçalamak kötülüğü doğurmaktadır. “Söz dinlemek” masalda önemli bir motiftir. Söz dinlemek-güven ikileminde kalan genç kız güveni tercih etmiştir. Kız aslında karşısındakine değil dünyanın içinde var olan güvene inanmıştır. İşte kötülük bu dünyaya duyduğumuz güveni sarsar. Masalda tüm güveni sarsan biri din adamı sınıfından müezzin diğeri ise idareci sınıfından laladır. Babasının sözünü dinlemeyen genç kız büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Masal, dinleyiciye uzak tehlikeyi, kötüyü gösterdiği gibi kötünün ya da tehlikenin en yakından, tanıdıktan, dosttan da gelebileceğini kendine özgü üslubuyla anlatır.

Masalda kötü sıradan değildir. Masalın dünyasında kötü özeldir. Masalda kötülük, kötünün baştan çıkarıcı doğası nedeniyle kötünün ürünü olan çıkarları kendine doğru çeker. Ancak masal, kötülüğün uçlarında dolaşırken faili ya da failin yaptığını sorgulamaz. Sadece failin yaptığının kötü olduğunu gösterir. Kötülüğe maruz kalan kişi ıstırap çeker iletisini dinleyiciye aktarır. Eylem mi kötüdür? Eylemin kendisi mi kötüdür? Fail mi kötüdür? gibi tartışmalara girmez. O sadece kendinden kötü olan eylemi gösterir. Bir anlamda dinleyiciye kötünün ne olduğunu kodlamasını yapar.

Masal kötülüğün varlığını erdemli bir insan yaratmak için gerekli bir unsur olarak görebilir. Buna göre masalda mutluluk uzakta değildir sadece travmatik bir yıkım ve yeniden yapılanma gerektirmektedir. Bir adım daha ileri gidersek masal kahramanının travmatik bir yıkımına ve yeniden yapılanmasına neden oluyorsa o zaman belki de “kötü” o kadar “kötü?” bir şey değildir. Çünkü masal dinleyiciye kötülükten iyiliğin doğabileceğini gösterir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki kötülükten her zaman iyilik doğmayabilir. Kaldı ki kötülükten iyilik doğsa bile bu kötülüğün varlığını haklı çıkarmaya yetmez.

Masalın sonunda kötülüğün faillerinden kan bağı olan baba ve erkek kardeş affedilmişlerdir. Müezzin ile lalanın cezası ölüm olmuştur. Koca karı ise sürgünle cezalandırılmıştır. Kötünün bağışlanması, acizlik olmadığı gibi, iyinin kötünden öç alması da değildir. Masal böyle yapmakla kötünün de iyi olabilmesi için ona bir fırsat sunar. Masal merhamet ve bağışlama gibi değerlerin varlığını da dinleyiciye hatırlatır. Bu yüce değerlerin varlığının kötülükten çok daha yaygın olduğunu kötünün arızı, iyinin, bağışlamanın, merhametin kalıcı olduğunu gösterir. Masalda “iyi” mutlak, var edici yüksek bir değerdir. Kötülükse kalıcı değil geçicidir.

Helvacı Güzeli masalında kötülükler toplumumuzun “günah” kavramı etrafında kabul ettiği kötülüklerdir. Kötülük yapanların isimleri, sosyal konumları değişse de masalda kötülük var olacaktır. Eagleton’ın (2011:107) ifade ettiği gibi “kötü olmalı ki tanrı fikri de sürsün.”

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Akti, Selahattin (2018). *İbn Arabi'de Varlık ve Kötülük Problemi*. İstanbul: Litera Yay.
- Alangu, Tahir (2019). *Billur Köşk Masalları*. İstanbul: YKY Yay.
- Avcı, Mahmut vd. (2018). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kötülük Problemi*. Konya: Eğitim Yay.
- Boratav, Pertev Naili (2011). *Az Gittik Uz Gittik*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Cevizci, Ahmet (2013). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Dilek, İbrahim (2010). "Sibiryaya Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı Ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler". *Millî Folklor*, 2010, Yıl 22, Sayı 85, s.46-56.
- Duman, Mustafa (2019). *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler -Mit, Destan, Halk Hikâyesi-*. İzmir: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü.
- Eagleton, Terry (2017). *Kötülük Üzerine Bir Deneme*. Çev. Şenol Bezci. İstanbul: İletişim Yay.
- Elçin, Şükrü (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ersoy, Sadberk (2018). *Sibiryaya Türk Destanlarında Kötülük Kavramının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Gümüş, İbrahim (2015). *Türk Masallarının Max Lüthi Yaklaşımıyla Çözümlemesi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Günay, Umay (1975). *Elazığ Masalları (İnceleme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- Manafov, Rafiz (2019). *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*. Ankara: Elis Yay.
- Olrik, Axel (1994). "Halk Anlatılarının Epik Kuralları". *Millî Folklor*, 1994, S. 23, s.2-5.
- Susan, Neiman (2016). *Modern Düşüncede Kötülük*. Çev. Ayhan Sargüney. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Svendsen, Lars (2018). *Kötülüğün Felsefesi*. Çev. Mehmet Hocaoğlu. İstanbul: Redingot Yay.
- Tezel, Naki (1985). *Türk Masalları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Türkçe Sözlük, tdk.gov.tr [Erişim: 17.06.2020]
- Werner, Charles (2000). *Kötülük Problemi*. Çev. Sedat Umran. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Yaran, Cafer Sadık (2016). *Kötülük ve Teodise*. İstanbul: Vadi Yay.
- Yasa, Metin (2016). *Tanrı ve Kötülük*. Ankara: Elis Yay.
- Yavuz, Muhsine Helimoğlu (2002). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ankara: KB Yay.